

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

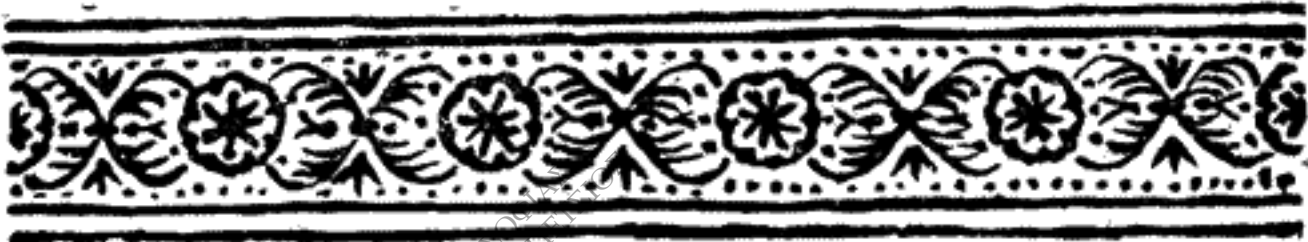
ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1932

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας παρουσιάζει σήμερον τὸ δυσκολώτερον ἴσως πρόβλημα, ἐξ ὧν ἔχουν ν' ἀντικρῶσιν αἱ φιλόλογοι εἰς τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν. Ὀφείλεται τοῦτο καὶ εἰς τὸ ὅτι τὸ μάθημα μόνις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰσῆχθη· ἔτσι δὲν ὑπῆρχε καιρὸς νὰ δημιουργηθῇ κάποια ζωντανὴ παράδοσις τῆς διδασκαλίας του, ὅπως εἶχε δημιουργηθῇ διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦλάχιστον διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας, προτοῦ ὁ παιδαγωγισμὸς τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἡ πληγὴ αὐτῆς τῆς νεοελληνικῆς ἐκπαίδευσως, καταστρέψῃ μὲ τοὺς πειραματισμοὺς του κάθε παράδοσιν καὶ κάθε συνοχήν.

Κυρίως ὅμως ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνεπαρκῆ, τὴν ἀνύπαρκτον πολλάκις ἐπιστημονικὴν προπαρασκευὴν τῶν φιλολόγων μας διὰ τὸ μάθημα τοῦτο, καὶ περὶ αὐτοῦ θὰ ἤθελα ν' ἀναπτύξω μερικὰς σκέψεις, τὰς ὁποίας καὶ ἡ μελέτη τῆς λογοτεχνίας μας καὶ κάποια προσωπικὴ διδκτικὴ πείρα μου ὑπαγορεύει. Μου φαίνεται ἄλλως τε, ὅτι δὲν ἐπρόσεξαν, ὅσον ἔπρεπεν, τὰς αἰτίας τοῦ κακοῦ, οὗτ' ἐπροτάθησαν ὡς τώρα μέτρα πρακτικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ.

1. Ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην εὐθύνην φέρει τὸ Πανεπιστήμιον. Ὡς γνωστὸν, μόνις ἀπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1925/6 καθιερώθη ἐπισήμως, μετὰ προηγουμένας τινὰς ἀποτυχοῦσας ἀποπειράς, τὸ μάθημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ταυτοχρόνως δὲ σχεδὸν εἰσῆχθη εἰς τὸ τότε ἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ 90 % τῶν ὑπηρετούντων φιλολόγων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως δὲν

ἔχουν διδαχθῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, πολλοὶ δὲ οὔτε εἰς τὸ Γυμνάσιον, οὐδὲ στοιχειώδεις γνώσεις μαθήματος, τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ νόμου εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς μαθητάς. Καὶ ἡ ἔλλειψις αὐτῆ δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐπουσιώδης. Διότι κατὰ βάθος δὲν πρόκειται περὶ ὠρισμένων γνώσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἤμποροῦσαν μὲ τὸν ἕνα ἢ μὲ τὸν ἄλλον τρόπον ἐκ τῶν ὑστέρων ν' ἀναπληρώσουν. Πρόκειται περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸν νεοελληνικὸν πνευματικὸν βίον, καὶ πρόκειται περὶ μεθόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ γίνεταί ἡ μελέτη καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῦ λόγου.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμεν, ὅτι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν εἶναι εἰσαγωγή εἰς τὴν λογοτεχνίαν καθ' ὅλου. Διότι μόνον εἰς κείμενα μορφικῶς προσετὰ καὶ περιεχομένου ὄχι ἀλλοτρίου πρὸς τὴν ψυχὴν του, εἶναι δυνατὸν καὶ ὁ μαθητὴς καὶ ὁ φοιτητὴς νὰ καλλιεργήσουν κατὰ πρῶτον τὴν καλαισθησίαν των καὶ νὰ δοκιμάσουν αἰσθητικὰς συγκινήσεις. Τὰς συγκινήσεις αὐτάς, γυμνασμένοι ἤδη εἰς τὰ εὐκολώτερα, θὰ εἶναι δυνατὸν κατόπιν ν' ἀνεύρουν καὶ νὰ δοκιμάσουν καὶ εἰς τὰ γλωσσικῶς ἀπροσιτώτερα λογοτεχνήματα τῆς Ἀρχαιότητος, μὲ τὰς ἰδιαζούσας αὐτῆς πνευματικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας. Ἡ γνωριμία δὲ αὕτη μὲ τὰ κλασσικὰ πρότυπα τῶν ἀρχαίων θὰ βοηθήσῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν ἱστορικώτερα, δηλαδὴ βαθύτερα καὶ ζωηρότερα, τοὺς νεωτέρους λογοτέχνας. Ἔτσι ἡ λογοτεχνικὴ τοῦλάχιστον μόρφωσις τοῦ Νεοέλληκος ἀκολουθεῖ τὸν δρόμον ἀπὸ τῶν νέων πρὸς τὰ ἀρχαῖα, ὄχι τὰνάπαλιν, καὶ ἀποτελεῖ ἡ γνώσις τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας—το ἀνέπτυξα καὶ ἄλλοῦ

ἐκτενέστερα—οὐσιώδη προϋπόθεσιν τῆς βαθυτέρας γνωριμίας του με τὴν ἀρχαίαν. Χωρὶς τὴν στοιχειώδη καλαισθησίαν καὶ τὰς ἀπαραιτήτους αἰσθητικὰς κατηγορίας, αἱ ὁποῖαι, ἂν ὄχι ἀποκλειστικῶς, πάντως κατὰ πρῶτον εἰς τὴν μητρικὴν λογοτεχνίαν ἀποκτῶνται, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς νὰ καταλάβῃ τοὺς Ἑλληνας ἢ Ῥωμαίους ποιητάς, ὡς ποιητάς.

Δυστυχῶς ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ζήτημα διερρυθμίσθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, δὲν εἶναι καὶ ὁ ἀριστος. Ἀντὶ αὐτοελοῦς τακτικῆς ἔδρας τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἰδρύθη μία κοινὴ ἔδρα τῆς «Μέσης (δηλ. Βυζαντινῆς) καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας», εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ὑπάγεται ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ μιᾶς περιόδου 1500 καὶ πλέον ἐτῶν, τῆς ὁποίας καὶ ἡ ἐπισκόπησις μόνον θὰ ἤμποροῦσε ν' ἀπορροφήσῃ ὅλον τὸν πρὸς διδασκαλίαν διατιθέμενον χρόνον. Καὶ νὰ ἦτο ἡ παραγωγὴ αὕτη ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς τοῦλάχιστον ὁμοιόμορφος! Ἄλλ' ἡ μὲν Βυζαντινὴ λογοτεχνία, καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς πρὸς τὰ λογοτεχνικὰ γένη καὶ ὡς πρὸς τὴν ὄλην ὕφην καὶ παράδοσιν, εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐξάρτησιν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, οὔτε ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰς μεθοδικὰς προϋποθέσεις διαφορὰ εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐξέτασιν τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοῦ Προκοπίου, τοῦ Ἡροδότου ἢ τοῦ Χαλκοκονδύλη, τοῦ Πολυβίου ἢ τοῦ Ψελλοῦ· ἡ δὲ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, καὶ ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐξῆς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ, παρὰ ἐν στενῇ ἐπαφῇ πρὸς τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν λογοτεχνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀνήκει.

Δύο λοιπὸν διαφορετικαὶ ἐπιστήμαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, ἡ Βυζαντινὴ φιλολογία, μόλις πρὸ 50 ἐτῶν ὠργανώθη ὡς ἐπιστήμη, ἡ δὲ ἄλλη, ἡ Νεοελληνικὴ, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ὡς ἐπιστήμη (ὅπως θὰ φανῇ κατωτέρω), ἠνώθησαν ὑπὸ μιᾶν ἔδραν πρὸς βλάβην καὶ τῶν δύο, ἐνῶ καὶ αἱ δύο ἔχουν ἀνάγκην αὐτοελοῦς καὶ εὐρείας ἐνισχύσεως. Καὶ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτὴν θὰ εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ ἔχουν, ἐφ' ὅσον εἴτε ἡ διδασκαλία καὶ τῶν δύο θὰ εἶναι περιορισμένη χρονικῶς, εἴτε ἡ μία θὰ ἐξετάζεται ὡς παράρτημα τῆς ἄλλης.

Πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν θὰ καταλήξωμεν ἀργὰ ἢ γρήγορα, εἶμαι βέβαιος, εἰς τὸν χωρισμὸν τῆς ἔδρας ταύτης εἰς δύο αὐτοτελεῖς, ὅπως ἐγένεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Τότε καὶ μόνον θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ καλλιεργηθῇ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἡ Νεοελληνικὴ φιλολογία εἰς τὸν βαθμὸν, ποῦ ἐπιβάλλει καὶ ἡ σημασία τῆς καὶ ἡ μακρὰ τῆς παραμέλησις. Τότε θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ μελετηθοῦν ἀπὸ ἀπόψεως φιλολογικῆς, ὅπως ἔδειξεν εἰς τὸ τελευταῖόν του βιβλίον ὁ Ἀποστολάκης, καὶ τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα τοῦ λαϊκοῦ βίου, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὡς λαογραφικὰ κείμενα ἐξετάζονται. Τότε καὶ μόνον θὰ εἶναι δυνατὸν τὸ μάθημα τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ν' ἀνταποκριθῇ πλήρως καὶ εἰς τὴν γενικωτέραν του ἀποστολήν, νὰ χρησιμεύῃ ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῦ λόγου γενικῶς καὶ νὰ εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν μάθημα περὶ τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς.

2. Νεοελληνικὴ Φιλολογία.

Μὲ τὴν καθυστέρησιν αὐτὴν τῆς ἐπισήμου ἀκαδημαϊκῆς ἀναγνωρίσεως τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἀλληλένδετον εἶναι (ὡς ἀποτέλεσμα ταυτοχρόνως καὶ ὡς αἷτιον) τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ διαπίστωσις δὲν ἐγένεν ἀκόμη καὶ γινομένη θὰ φανῇ παράδοξος, ὅτι νεοελληνικὴ φιλολογία⁽¹⁾ δὲν ὑπάρχει. Ἄν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὰ μνημεῖα τῆς δημώδους μεσαιωνικῆς λογοτεχνίας, διὰ τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἀξιολόγους ἀπὸ μεθοδικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἐργασίας τοῦ Legrand, τοῦ Hesseling, τοῦ Pernot, τοῦ Ξανθουδίδου κ. ἄ., ἡ μελέτη τῆς κυρίως νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἔργον λογοτεχνῶν, κριτικῶν, τοπικῶν ἱστοριοδιφῶν, δημοσιογράφων (διὰ νὰ μὴν ἀναφέρω τὸ ἀμέτρητον πλῆθος σοβαρῶν ἢ ἐπιπολαίων ἐρασιτεχνῶν καὶ «αἰσταντικῶν»), ἀνθρώπων ὅθλα δὴ, οἱ ὁποῖοι, καὶ εἰς τὰς ἀρίστας περιπτώσεις, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἐρευναν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰς τὸ προεπιστημονικόν

(1) Πρέπει νὰ τονίσω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι μὲ τὴν λέξιν φιλολογία ὀνομάζω τὴν ἐπιστήμην τῆς λογοτεχνίας, ὄχι τὴν λογοτεχνίαν αὐτὴν, ὅπως κακῶς ἐπεκράτησε.

στάδιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπέρασαν ὅλοι αἱ νεώτεροι φιλολογίαι τῆς Εὐρώπης καὶ ἔπρεπε νὰ περάσωμεν καὶ ἡμεῖς, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως ἡμεῖς ἐσταματήσαμεν καὶ ἐξακολουθοῦμεν νὰ μένωμεν περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἐπέβαλλαν τὰ πράγματα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἕνα πλῆθος εἰδησεων συνεκεντρώθη, κείμενα λησμονημένα ἢ ἀνέκδοτα ἐγίναν γνωστά, ἀναλύσεις ἔργων μὲ βαθυστοχάστους πολλάκις αἰσθητικὰς παρατηρήσεις ἐδημοσιεύθησαν, ἀκόμη καὶ νεοελληνικαὶ γραμματολογίαι εἶδαν τὸ φῶς, ἀληθινὰ πολῦτιμον ὕλικόν διὰ τὸν μελλοντικὸν ἐπιστημονικὸν ἐρευνητὴν τῆς λογοτεχνίας μας, ἀλλὰ ὕλικόν μόνον.

Οὔτε κὰν ὡς προεργασίαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ περισσότερα σχετικὰ δημοσιεύματα — ἀφοῦ δὲν ἀπαλλάσσουν τὸν ἐπιστημονικὸν μελετητὴν τῆς ὑποχρέωσης νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἴδιου θέματος, ἔστω καὶ διὰ νὰ πεισθῇ, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ βασίζεται εἰς τὰ ἐμπειρικῶς, κατὰ τὸ πλεῖστον, συναχθέντα πορίσματα (¹).

Ἀκόμη καὶ διὰ τὰς συνθετικωτέρας ἐρμηνείας τοῦ ἔργου ἐξαιρετικῶν μορφῶν τῆς λογοτεχνίας μας, ποῦ ὀφείλομεν εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς κριτικούς μας (καὶ ἔχομεν ἀρκετοὺς καὶ ἀξιολόγους), θὰ χρειασθῇ ὁ μεθοδικὸς ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος, εἴτε διὰ ν' ἀποδειχθοῦν αὐταὶ ὡς πρωτότυποι, ἀλλ' ὑποκειμενικαὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν κριτηρίων ἢ τὴν συναγωγὴν τῶν πορισμάτων ἐρμηνεῖται, εἴτε διὰ ν' ἀποκτήσουν ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ μεθοδικῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου καὶ χρήσεως τῶν πηγῶν, στερεὰν ἀντικειμενικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν βάσιν, εἴτε διὰ ν' ἀποτελέσῃ, ὅ,τι ἐκεῖνοι οἱ κριτικοὶ διαισθητικῶς συνέλαβαν, γόνιμον ἀφετηρίαν βαθυτέρας διεισδύσεως εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τούτου. Ἐν τῷ μεταξύ αἱ ἐργασίαι αὐταὶ οὔτε ἐπιστημονικαὶ ἡμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν, ἀφοῦ παραβαίνουν τὸν θεμελιώδη κανόνα κάθε ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ὅτι ἢ ἀναλυτικῆ ἔρευνα προηγεῖται τῆς συνθετικῆς, οὔτε φιλολογικαὶ εἶναι, ἀφοῦ τοποθετοῦν τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν, ποῦ εἶναι, κατὰ τὸν ἀρχαῖον ὀρισμὸν τῆς φιλολογίας,

(¹) Ἀνάλογον φαινόμενον, ἀλλ' εἰς μικροτέραν κλίμακα παρουσιάζει καὶ ἡ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.

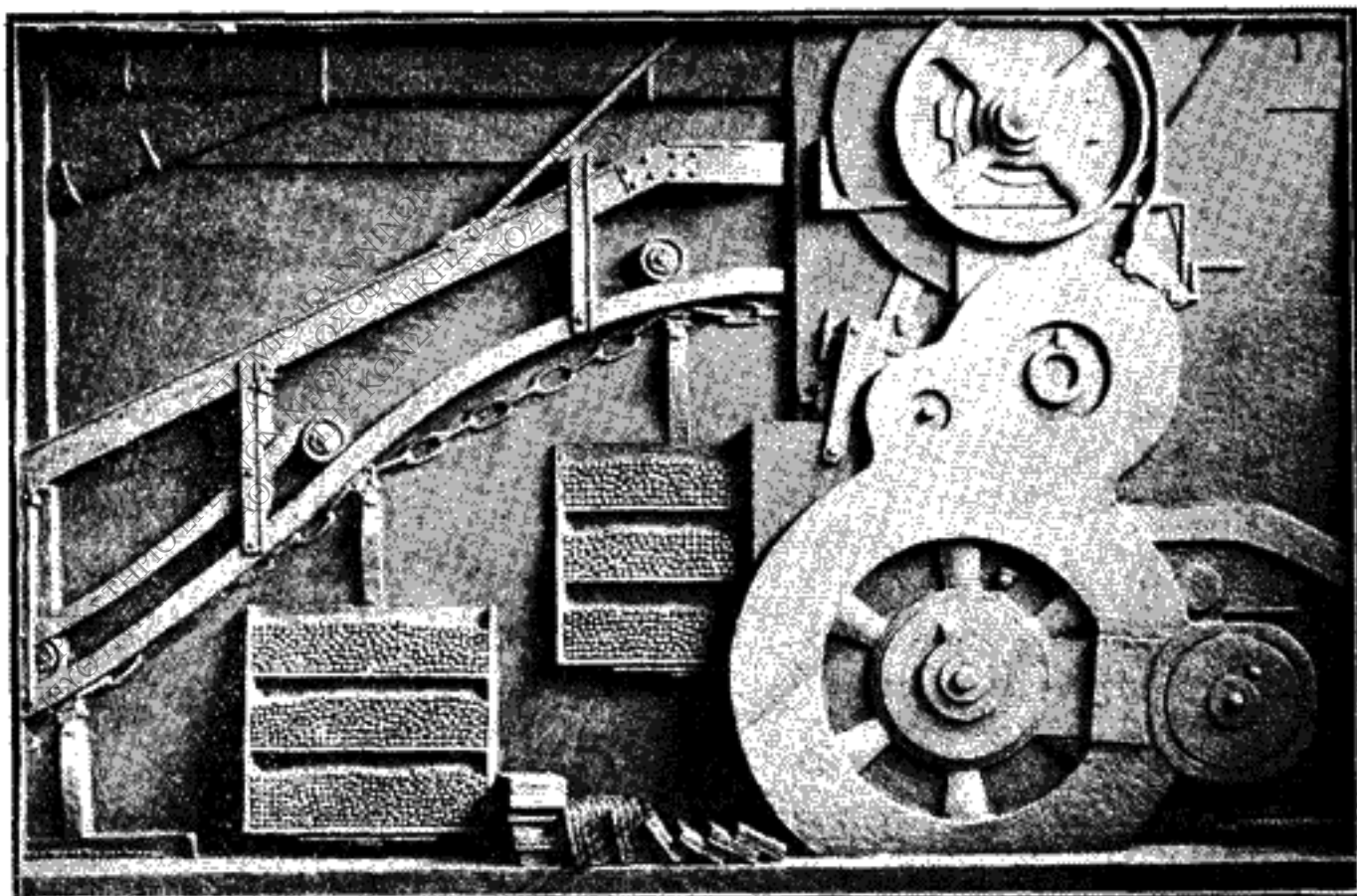
πολλῆς ἐπιστήμης τελευταῖον ἐπιγένημα, εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ὄχι εἰς τὸ τέλος τῆς ἐρεῦνης.

Ἄλλὰ καὶ ὡς συλλογὰς ὕλικου δὲν θὰ εἶναι πάντοτε εὐκόλον καὶ ἀσφαλές (πρὸ παντὸς ἀσφαλές) νὰ χρησιμοποιήσῃ ἢ ἐπιστήμη τὰ περισσότερα δημοσιεύματα, ποῦ ἀναφέρονται εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν. Κανεῖς ἐπὶ παραδείγματι γνώστης τοῦ Σολομοῦ δὲν ἀγνοεῖ πλέον τὴν δυσκολίαν, τὸ ἀδύνατον πολλάκις, νὰ διακριθῇ εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ Πολυλά ἀντικειμενικὴ παράδοσις καὶ ὑποκειμενικὴ κρίσις, «ἀλήθεια καὶ ποίησις» (Wahrheit und Dichtung). Καὶ εἶμαι βέβαιος, ἢ μελλοντικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς λογοτεχνίας μας θὰ δείξῃ, ὅτι δημοσιεύματ' ἀντικειμενικῶς τόσον ἐπισηφάλη, ὅπως τοῦ Πολυλά τὰ Προλεγόμενα, εἶναι ὁ κανὼν, ὄχι ἐξαιρέσεις.

Οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ διαφορετικὰ. Διότι καὶ διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ ὕλικου, τὴν κατάταξιν, τὸν ἔλεγχον, τὴν ἐρμηνείαν, τὴν χρησιμοποίησιν κλπ. ὑπάρχει ὠρισμένη μέθοδος, ποῦ μας ἐξασφαλίζει ἀπὸ αὐθαρεσίας καὶ παρέχει εἰς τὸν κριτικὸν ἀναγνώστην τὸ αἰσθημα τῆς ἀσφαλείας, ὅτι καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ προσφέρονται ὄχι μόνον εὐσυνειδήτως, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρῶς, καὶ ἢ χρησιμοποίησις καὶ ἐρμηνεία τῶν γίνεται πρὸ τῶν ὀμμάτων καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν του. Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἔχω τὸ αἰσθημ' αὐτό, ὅταν συναντῶ ἰσχυρισμοὺς χωρὶς δικαιολογίας, εἰδήσεις καὶ κρίσεις χωρὶς παραπομπάς, οἰκοδομήματα συλλογισμῶν θεμελιωμένα ἐπὶ γεγονότων ἀμφιδόλου γνησιότητος, ὅταν ὁ γράφων πολλάκις ἀγνοεῖ τὴν στοιχειώδη διαφορὰν μεταξὺ πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἢ κρίνει ἕνα πρόσωπον, ἐνῶ ἔχει τελείως συγκεχυμένας καὶ ἀορίστους ἰδέας περὶ τῆς ἐποχῆς του;

Αὐτὸ τὸ χάος θ' ἀντικρύσῃ ἐνώπιόν του ὁ φιλόλογος, ποῦ θὰ ἤθελε μὲ προσωπικὴν μελέτην ν' ἀναπληρώσῃ ἢ νὰ συμπληρώσῃ ὅσα δὲν ἐδιδάχθη ἢ ἀτελῶς ἐδιδάχθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Πῶς θὰ προχωρήσῃ; Ἀπὸ ἕνα ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν ἢ ἀπὸ τὰ σύντομα βιογραφικὰ σημειώματα τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων θὰ μάθῃ ἐπάνω κάτω, ὄχι ἀκριβῶς (²), τὰ ἔργα τῶν καλῶν μας

(²) Πόσοι ἀπὸ ἡμᾶς γνωρίζουν μὲ ἀκρίβειαν νὰ εἰποῦν, τί ἔγραψεν ὁ Χριστόπουλος, ὁ Παλαμάς, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Ξενόπουλος;

Μ. ΤΟΜΠΡΟΣ

ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

*Από τὸ ἐργοστάσιο Παλαιστράτου στὸν Πειραιᾶ

λογοτεχνῶν—καὶ θὰ σπεύσῃ νὰ τ' ἀποκτήσῃ. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν ἀρκοῦν· θὰ ἤθελε μερικὰ βοηθήματα, ποῦ θὰ του δώσουν εἰδήσεις ἐξακριβωμένας διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον ἐκάστου λογοτέχνου, ποῦ θὰ τον βοηθήσουν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ περιεχόμενον, τὴν μορφήν, τὴν τεχνικὴν τῶν λογοτεχνημάτων, θὰ ἤθελεν ἐπὶ τέλος κάτι ἐκτενέστερον καὶ ἀκριδέστερον ἀπὸ ὅ,τι του παρέχουν αἱ πρόχειροι συνήθως βιογραφίαι τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν—δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀξιῶσμεν ἀπὸ ἕνα συνήθη φιλόλογον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως νὰ κάμῃ μόνος του δημιουργικὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Ποῦ θὰ εὔρηται αὐτὰ βοηθήματα ;

Πρῶτα πρῶτα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἤξεύρῃ, ἂν ὑπάρχουν καὶ τί ὑπάρχει. Διότι μίαν ἔστω καὶ στοιχειώδη βιβλιογραφία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (¹) δὲν ὑπάρχει. Ποῦ νὰ κατα-

(¹) Καὶ ἡ σύνταξις μιᾶς ἀνθρωπίνης βιβλιογραφίας προϋποθέτει τὴν γνώσιν ὀρισμένων μεθοδικῶν κανόνων. Ἐνας π.χ. σπουδαιότατος κανὼν, ὁ ὅποιος δὲν τηρεῖται εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ γνωστά μου βιβλιογραφικὰ σχεδιάσματα, εἶναι ὅτι μίαν βιβλιογραφία πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀρνητικῶς πλήρης. Πρέπει

δεχθῶν οἱ ὑψηλοβάμονες «αἰσταντικοί» μας, ποῦ κόπτονται διαρκῶς ὑπὲρ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, νὰ καταπιασθοῦν μ' ἕνα τόσο ταπεινὸν ἔργον ! Καὶ καλὰ κάμνουν· διότι τὸ ἔργον εἶναι δύσκολον, δυσκολώτερον πάντως ἀπὸ τὸ ν' ἀναμασῆς ἢ νὰ ἐκκρίνης «εἰδέες πρωτότυπες».

Ἄλλ' ἔστω. Κατορθώνει μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ ἀναζητήσεις εἰς καταλόγους βιβλιοπωλείων κλπ. (²) ὁ φιλόλογος νὰ κατατοπισθῇ κάπως ἀπὸ ἀπόψεως βιβλιογραφικῆς. Ἡ πρώτη παρατήρησις, ποῦ θὰ κάμῃ, εἶναι, ὅτι πολὺ ὀλίγαι μελέται ἔχουν γραφῆ γενικῶς περὶ τῶν νεωτέρων λογοτεχνῶν μας.

Ὁπλα δὴ ὁ συντάσσων νὰ εὔρη τρόπον, ὥστε νὰ γνωρίζῃ ὁ ἀναγνώστης, ἂν καὶ κατὰ πόσον ἠρεῦνησε καὶ ἐκεῖ, ὅπου τὰ ποτελέσματα τῆς ἐρεῦνης ἦσαν ἀρνητικά. Π. χ. ποῖα περιοδικὰ ἢ ποῖας βιβλιοθήκας ἐμελέτησε, χωρὶς νὰ εὔρη τίποτε. Ἔτσι καὶ μόνον θὰ ἔχη ὁ ἀναγνώστης τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας, ὅτι τίποτε δὲν του διέφυγε, ἢ θὰ γνωρίζῃ πρὸς ποῖαν κατεύθυνσιν πρέπει νὰ ζητήσῃ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἔραυναν τοῦ προκατόχου.

(²) Δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ κατάλογοι τῶν βιβλιοπωλείων ἀναπληρῶνουν δι' ἡμᾶς τὴν ἀπουσίαν κάθε βιβλιογραφικοῦ βοηθήματος· ἐντροπὴ εἶναι ν' ἀνεχώμεθα τὴν κατάστασιν αὐτὴν.

Ε.Υ.Δ. Π.Π.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

“Οχι μόνον διὰ τοὺς ζῶντας ποιητὰς καὶ πεζογράφους δὲν ἔχομεν συγγράμματα, ποῦ θὰ μας βοηθήσουν νὰ καταλάβωμεν καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ ἔργον των (1), ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς περισσοτέρους ἐκ τῶν ἀποθανόντων δὲν ὑπάρχουν ἀξιόλογα βοηθήματα, διὰ τὸν Ζαλοκώσταν π. χ. ἢ τὸν Χριστόπουλον ἢ τὸν Μαβίλλην, διὰ τὸν Παπαδιαμάντην, τὸν Ροῦδην ἢ τὸν Καρκαβίτσαν.

Καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὅμως δημοσιεύματα τὰς περισσοτέρας φράς τον συσκοτίζουν μᾶλλον παρά τον διαφωτίζουν. “Ἄλλοτε εἶναι πρόχειρα καὶ ἀμέτιστα σχεδιάσματα με πολλὰ ἀοριστίας καὶ πολλὰ κενὰ διὰ τὸν κριτικὸν ἀναγνώστην· ἄλλοτε εἶναι τόσο μονόπλευρα καὶ ὑποκειμενικά, ὥστε νὰ τον διαφωτίζουν ὀλιγώτερον περὶ τοῦ ἐξεταζομένου λογοτέχνου καὶ περισσότερον περὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν προσωπικῶν τοῦ συγγραφέως των. Πάντοτε δὲ σχεδὸν εἶναι ἔργα βραχύπνοα, ἀμέθοδα, καὶ κυνηγοῦν περισσότερον τὰς δάφνας τῆς πρωτοτυπίας παρά τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ χρήσιμον.

Τὴν ζῶν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ρήγα π.χ. διεφώτισαν ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως τὰ τελευταία χρόνια πολλαπλῶς οἱ ἱστορικοὶ μας. Ἄλλ’ ὁ Ρήγας ἀνήκει καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας—θὰ ἀνήκε καὶ ἂν δὲν εἶχε γράψει στίχους. Τί ἐκάμαμεν ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι; Ὑστερ’ ἀπὸ 130 χρόνια ὄχι μόνον κριτικὴ ἐκδοσις τῶν ἔργων του δὲν ὑπάρχει, ἀλλ’ οὔτε γνωρίζομεν κἄν θετικά, τί πράγματι ἔγραψε.

Γύρω ἀπὸ τὸν Σολομὸν ἐδημιουργήθη τελευταίως ὀλόκληρος φιλολογία καὶ συσσωρεύθη τεράστιον ὕλικὸν εἰδήσεων. Καὶ ὅμως μία ἀντικειμενικὴ καὶ ἐξηκριδωμένη βιογραφία τοῦ ποιητοῦ μας με ἀνάλυσιν τῶν ἔργων του ἐπιστημονικὴν δὲν ὑπάρχει. Ἐκείνος ποῦ θὰ θελήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸν ἀλη-

θινὸν Σολομὸν καὶ ὄχι τὸν Σολομὸν με σάλτσαν μαρξικὴν ἢ ἠρωολατρικὴν, ἀγιογραφικὴν ἢ ποζιτιβιστικὴν, μεταφυσικὴν ἢ ψυχαναλυτικὴν καὶ δὲν ἠξεύρω τί ἄλλο, χρειάζεται εἷνα πλῆθος βιβλίων νὰ διεξέλθῃ, ἀγωνιζόμενος διαρκῶς νὰ διακρίνῃ τὰ γεγονότα ἀπὸ τοὺς ἰσχυρισμούς, τὴν πραγματικότητ’ ἀπὸ τὴν μυθολογίαν.

Ἡμποροῦμεν νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ ἕνα κοινὸν φιλόλογον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως αὐτὸν τὸν ἄθλον; Θὰ ἔχῃ τὰ μέσα νὰ προμηθευθῇ ὅλ’ αὐτὰ τὰ βιβλία ὁ φιλόλογος τῆς ἐπαρχίας; (καὶ χρειάζονται ὅλα, διότι ὅλα κάτι παρέχουν) Καὶ ἂν ἔχει τὰ χρήματα, θὰ ἔχῃ τὸν καιρὸν, θὰ ἔχῃ τὸ ἀπαιτούμενον κριτικὸν καὶ ἱστορικὸν πνεῦμα νὰ τα χρησιμοποίησῃ ἐπωφελῶς καὶ ν’ ἀπαρτίσῃ ἐξ αὐτῶν τὸν Σολομὸν τὸν ἀληθινόν, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ μόνον ἀξίζει ν’ ἀπασχολήσῃ τοὺς μαθητὰς του;

Δὲν ὀμιλῶ περὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Σολομοῦ, ποῦ δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν βλέπω τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρξῃ εἰς προσεχῆς μέλλον (2). Θὰ ἐξακολουθοῦμεν ἀκόμη νὰ χρησιμοποιοῦμεν, ἀνατυπουμένας τῆς πρωτοβουλίας βιβλιοπωλῶν, τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις, ἐκ τῶν ὁποίων κάθε μία παρέχει καὶ διαφορετικὸν κείμενον με χαώδη συσσώρευσιν παραλλαγῶν. Βιβλιοπῶλαι ἐπίσης, ὄχι φιλόλογοι, κατήρτισαν καὶ ὅλας σχεδὸν τὰς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων λογοτεχνῶν, καὶ κανεὶς ἀκόμη δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ μας δώσῃ τοῦλάχιστον αὐτῶν τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν, ἂν καὶ δὲν παρουσιάζει τὸ ἔργον τὰς κολοσσιαίας δυσκολίας, ποῦ ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἢ κριτικὴ ἐκδοσις τοῦ Σολομοῦ. Καὶ τοῦτο τὸ ἔργον θεωρεῖται κατὰ βάθος ἀπὸ τοὺς «στοχαστῆς» καὶ τοὺς «αἰσταντικούς» μελετητὰς τῆς λογοτεχνίας μας ἔργον ταπεινόν, κατάλληλον διὰ πεζὰς καὶ σχολαστικὰς ὑπάρξεις, ὅπως κάθε ἐργασία μακροτέρως πνοῆς καὶ ὀλιγώτερον ἐντυπωσιακῆ. Τὸ λαμπρὸν πρότυπον τῆς μνημειώδους ἐκδόσεως τοῦ Ἑρωτοκρίτου ὑπὸ τοῦ Ξανθοῦδου ἔμεινε χωρὶς μιμητὰς εἰς τὸν τόπον, ποῦ

(1) Καὶ ὅμως χρειάζομεθα ἡμεῖς, περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι ἄλλοι λαοὶ διὰ τοὺς συγχρόνους των λογοτέχνους χρειάζονται, τοιαύτας εἰσαγωγὰς εἰς τὸ ἔργον τῶν ζώντων λογοτεχνῶν, διότι ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία δὲν ἔχει ἀκόμη τοὺς ἀναγνωρισμένους «κλασσικούς» τῆς καὶ ἔτσι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην, εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν παρά ἐκεῖνοι, νὰ ἐρμηνεύσωμεν εἰς τὰ σχολεῖα ἔργα συγχρόνων ζώντων λογοτεχνῶν. Ποῦ εἶναι ὅμως τὰ βιβλία, ποῦ θὰ μας εἰσαγάγουν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς παραγωγῆς ἐνὸς Δροσίνῃ ἢ ἐνὸς Πορφύρα, τοῦ Νιρβάνα ἢ τοῦ Ξενοπούλου κλπ.;

(2) Καὶ ὅμως τὴν ἀνάγκην τοιαύτης ἐκδόσεως διετύπωσε με τὴν καθολικότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν φωτεινὴν του σκέψιν ἤδη τὸ 1902 ὁ Παλαμάς εἰς τὰ Προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως Μαρσαλῆ σελ. νθ' κέξ. Ἐλευθ.

ἐγεννήθη ἡ ρητορεία καὶ κυβερνᾷ ὁ δημοσιογραφισμός.

3. Φιλολογία καὶ κριτική.

Εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ἐπιστημονικῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ὀφείλεται κυρίως καὶ ἕνα ἄλλο κακόν, ἐναντίον τοῦ ὁποίου δικαίως διαμαρτύρονται οἱ λογοτέχναι μας⁽¹⁾. Πρόκειται περὶ τῆς ἀληθινῆς περιέργου διαγωγῆς μερικῶν καθηγητῶν, οἱ ὅποιοι, λησμονοῦντες ὅτι διωρίσθησαν καὶ πληρώνονται διὰ τὴν καθοδηγήσουν τὴν νεότητα εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, μεταχειρίζονται τὴν θέσιν τῶν διὰ τὴν περιῦδρῖσιν ἐνώπιον τῶν ἀνυπόπτων μαθητῶν τὰ σεβαστότερα ὀνόματα τῆς συγχρόνου λογοτεχνικῆς ζωῆς. Ἔτσι, ἀντιστάσεως μὴ οὖσης, αὐτοχειροτονοῦμενος ὁ καθένας εἰς ποντίφικα τῆς λογοτεχνικῆς μας ζωῆς, μοιράζει μὲ ἀφορισμοὺς κατηγορηματικούς (οἱ ἀφορισμοὶ εἶναι ἡ ἀδυναμία τοῦ Νεοέλληνα· δὲν χρειάζονται, βλέπεις, πολλὴν ἐργασίαν) εἰς τὸν κάθε λογοτέχνην τὰ συγχωροχάρτια τῆς ἀθανασίας ἢ, συχνότερον ἀκόμη, τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν τῆς αἰωνιότητος. Εἶναι ἄλλως τε χαρακτηριστικὸν τοῦ Νεοέλληνα μὲ τὴν ἀγονον καὶ στενόκαρδον ψυχοσύνησιν (καὶ ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι κατέχομεν εἰς αὐτὸ τὰ πρωτεῖα) νὰ ἀντιλαμβάνεται πάντοτε σχεδὸν τὴν κρίσιν ὡς ἐπικρίσιν, ποτὲ ὡς ἔγκρισιν, καὶ νὰ νομίζει, ὅτι ὑφίσταται καίριον πλῆγμα ἢ ἀνωτερότης του, ἂν ἀφήσῃ τὴν ψυχὴν του νὰ δοκιμάσῃ ἀδόλως, χωρὶς ἐπιφυλάξεις καὶ μεμφιμοιρίας, τὴν χαρὰν δι' ὅ,τι ὠραῖον δὲν παρήγαγεν ἐκεῖνος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα ἐθνικὰ ζητήματα, οἱ διδάσκαλοι τῆς νεότητος, ἀντὶ νὰ ἀνάψουν εἰς τὰς ψυχὰς των τὴν φλόγα καὶ τὴν θερμότητα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ δι' ὅ,τι ὠραῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὁ δύστηνος αὐτὸς τόπος, ἀγωνίζονται νὰ τοὺς ἐξάψουν τὸν πυρετὸν καὶ τὴν φλεγμονὴν τοῦ φανατισμοῦ των καὶ νὰ δημιουργήσουν μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν των ὀπαδοὺς, ὅχι μαθητάς.

(1) Τελευταίως ἀκόμη ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ περὶ αὐτοῦ ὁ Ξενοπούλος, ἐπικαλούμενος τοῦ Ἰπουργείου τῆς ἐπέμθεσιν («Ν. Ἔστια» 1932 σ. 267). Φοβοῦμαι, ὅτι ἡ θεραπεία δὲν εἶναι ζήτημα Ἰπουργείου.

Διὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὑπεύθυνος εἶναι βεβαίως καὶ ἡ τεραστία παρεξήγησις τῆς ἀποστολῆς τοῦ σχολείου, ἢ ὁποία βασιλεύει ἀκλόνητος εἰς τὰ μυαλὰ τῶν περισσοτέρων ἐκπαιδευτικῶν μας καὶ ἐπηρεάζει κάθε των ἐνέργειαν. Ἐλησμονήθη δὴλα δὴ, ὅτι ἔργον τοῦ σχολείου εἶναι νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς μαθητάς εἰς τὴν ὑπάρχουσαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὰς ὑπαρχούσας πολιτιστικὰς ἀξίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐποχῆς των, ὥστε στηριζόμενοι ἐπ' αὐτῶν κατόπιν νὰ συνεχίσουν ἢ νὰ διαρρυθμίσουν ὅ,τι εὗρηκαν. Ἐνομήσθη, ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ δημιουργῇ ἢ νὰ ἀνατρέπῃ πνευματικὰς ἀξίας, νὰ ρυθμίζῃ ἐκεῖνο τὴν ζωὴν, καὶ ὅχι νὰ τὴν ἐξυπηρετῇ. Ὅτι βέβαια ἡ ἀντίληψις αὐτὴ οὔτε λογικῶς οὔτ' ἐπιστημονικῶς ἢμπορεῖ νὰ σταθῇ, δὲν χρειάζεται ἰδιαιτέρως νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἀλλ' ἀκριδῶς δι' αὐτὸ ἔχει λάθει τεραστίαν διάδοσιν. Ἀφ' ἑτέρου κολακεύει τὴν ματαιοδοξίαν τοῦ κάθε δασκαλίσκου, ὁ ὁποῖος μὲ πολὺ ὀλίγον κόπον (αὐτὸ εἶναι, ποῦ φοβοῦμεθα πάντοτε, τὸν κόπον) καὶ χωρὶς ἀντιρρήσεις (τί ἀντιρρήσεις ἢμποροῦν νὰ φέρουν παιδιὰ τὸ πολὺ 17—18 ἐτῶν, κάτω μάλιστα ἀπὸ τὸν φόβον τῆς βαθμολογίας;) προσφέρει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀνέκφραστον ἠδονὴν «νὰ ρυθμίζῃ τὴν ζωὴν τοῦ μέλλοντος», ἀφοῦ τὴν ζωὴν τοῦ παρόντος γνωρίζει πολὺ ὀλίγον καὶ ἐννοεῖ ἀκόμη ὀλιγώτερον. Ἔτσι κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ καὶ αὐτὸς ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν (τὸ ἐνστικτὸν τοῦ πολιτευομένου ἐνεργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν κάθε Ρωμοῦ) καὶ νὰ ἀφήσῃ νὰ ξεσπάσῃ μὲ τὸν ἀκινδυνότερον τρόπον ἢ μαχητικότης καὶ ἐπαναστατικότης του, αἱ ὁποῖαι ἄλλως θὰ ἐξεθύμαιναν, ἀπὸ τὸν ἀνανδρον φόβον τῶν εὐθυνῶν, ποῦ μας κατέχει, εἰς τὰς καφενεϊκάς συζητήσεις. Ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν μας περίπτωσιν ὁ καθηγητῆς, ποῦ δὲν τολμᾷ, (παρ' ὄλην τὴν ἀνευλάβειαν πρὸς τὴν παρθενικότητα τοῦ χάρτου, ποῦ χαρακτηρίζει τὸν Νεοέλληνα) δημοσίᾳ νὰ διατυπώσῃ τὰς γνώμας του περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λογοτέχνου, διότι καὶ ἀντικειμενικῶς θὰ πρέπη νὰ τὰς δικαιολογήσῃ καὶ ἐπικρίσεις νὰ περιμένῃ, τὰς σερβίρει μὲ καμάρι εἰς τοὺς μαθητάς του, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν μωρόπιστον τύφλωσιν πολλῶν ἐκπαιδευτικῶν θεωρεῖ περισσότερον ἀμαθεῖς καὶ βλάκας, ἀπ' ὅ,τι πράγματι εἶναι.

(Ἀκολουθεῖ)

Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ